

Registruotos nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas*

Gintautas Sakalauskas

Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas,
Baudžiamosios justicijos katedra
Filosofijos fakultetas, Sociologijos ir socia-
linio darbo institutas
Gintautas.Sakalauskas@tf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-0203-5496>

Vaidas Kalpokas

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Vaidas.Kalpokas@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-4153-5215>

Jolita Buzaitytė-Kašalynienė

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Jolita.Kasalyniene@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-0502-9315>

Birutė Švedaitė-Sakalausė

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Birute.Svedaitė-Sakalausė@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-8382-642X>

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos registruotos nepilnamečių delinkvencijos apraiškos, jų struktūra ir tendencijos Lietuvoje, lyginant su kitų Europos šalių rodikliais. Lyginamasis tyrimas rodo didelius registruotos nepilnamečių delinkvencijos skirtumus, kuriuos pirmiausia lemia skirtingos delinkvencijos kriminalizavimo apimtys, skirtingas formaliosios kontrolės intensyvumas, taip pat skirtingos nepilnamečių delinkvencijos registravimo taisyklės. Registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio absoliutūs rodikliai Lietuvoje pastaruosius du dešimtmečius mažėja, pastaruosius penkerius metus nuosekliai mažėja ir santykiniai registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio rodikliai. 2020–2021 m. sumažėjo ir nepilnamečių Lietuvoje padarytų administracinių

* Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą mokslinio tyrimo projektą „Reakcijos į nepilnamečių delinkvenciją ir jų pasekmės Lietuvoje: nuo žiniasklaidos kuriamo ažiotažo iki profesionalaus veikimo“ 2020–2022 m. Vilniaus universitete (sutarties Nr. S-MIP-20-15).

Received: 26/08/2022. Accepted: 06/10/2022

Copyright © 2021 Gintautas Sakalauskas, Vaidas Kalpokas, Jolita Buzaitytė-Kašalynienė, Birutė Švedaitė-Sakalausė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

nusižengimų skaičius, tai pirmiausia sietina su viešojo gyvenimo ribojimais, įvestais dėl COVID-19 pandemijos. Medijose dažnai plačiai aprašomi sunkūs smurtiniai nepilnamečių nusikaltimai, pasižymintys ir mažu latentiškumu, sudaro nedidelę dalį Lietuvoje nepilnamečių padarytų nusikaltimų struktūroje, o nužudymų skaičius nuosekliai mažėja – 2021 m. jis buvo mažiausias per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį – buvo registruotas tik vienas nužudymas. Atlikus šį tyrimą galima teigti, kad, registruotos nepilnamečių delinkvencijos rodiklius lyginant su kitomis šalimis, pirmiausia reikėtų vertinti kaip kiekvienoje šalyje veikiančios nepilnamečių elgesio kontrolės mechanizmų rezultata, kuris mažai ką pasako apie tikruosius nepilnamečių delinkvencijos mastus. Kuo nepilnamečių delinkvecija yra lengvesnė, tuo labiau turėtų būti vertinami latentinės delinkvencijos rodikliai. Sunkios delinkvencijos atvejai pasižymi daug mažesniu latentiškumu, tačiau ir šiuo atveju, norint palyginti registruotąją delinkvenciją, būtina kartu įvertinti ir kompleksinius baudžiamojo persekiojimo skirtumus tarp šalių. **Pagrindiniai žodžiai:** registruotoji nepilnamečių delinkvencija, nusikaltimai, vagystės, sunkus smurtas, lyginamoji analizė.

International comparison of manifestations and tendencies of registered juvenile delinquency in Lithuania

Summary. In the article manifestations of registered juvenile delinquency, its' structure and tendencies in Lithuania are analyzed, Lithuanian indicators are also compared with the indicators of other European countries. The comparative study shows large differences in registered juvenile delinquency, which are primarily determined by different scopes of criminalization of delinquency, different intensity of formal control, as well as different rules for registering juvenile delinquency. The absolute indicators of registered juvenile criminal offences in Lithuania have been decreasing for the past two decades, and the relative indicators of registered juvenile criminal behavior have also been consistently decreasing for the last five years. 2020–2021 the number of administrative offenses committed by minors in Lithuania also decreased, which is primarily associated with restrictions in public life introduced due to the COVID-19 pandemic. Serious violent crimes by minors, characterized by low latency, are often widely described in the media, and constitute a small part of the structure of crimes committed by minors in Lithuania, and the number of murders is consistently decreasing – in 2021 it was the smallest during the entire period of independent Lithuania – only one murder was registered. After completing this study, it can be said that the indicators of registered juvenile delinquency compared to other countries should be seen first of all as an output of the juvenile behavior control mechanisms operating in each country, which tells little about the real extent of juvenile delinquency. The minor juvenile delinquency is more latent and its rates should be first evaluated. Cases of serious delinquency are characterized by a much lower latency, but in this case too, in order to compare registered delinquency, it is necessary to simultaneously assess complex differences in criminal prosecution between countries.

Keywords: registered juvenile delinquency, crimes, thefts, severe violence, comparative analyses.

Įvadas

Kriminologijoje seniai žinoma, kad registruoto nusikalstamo elgesio statistika parodo tik nedidelę viso nusikalstamo elgesio dalį (Conklin 1989; Barlow 1990; Sakalauskas 2011; Kiškis et al. 2014), o jo (ne)registravimo praktika įvairiose šalyse gali būti labai skirtinga (Christie 1970; Jehle, Harrendorf 2010; Harrendorf 2018; Aebi et al. 2021). Registruotoji nusikalstamo elgesio dalis laikoma tik teisėsaugos institucijų veiklos rodikliais (Neubacher 2014), o latentinė dalis priklauso nuo įvairių aplinkybių. Vienos nusikalstamos veikos, įskaitant ir jas padariusių asmenų socialinius-demografinius požymius, pasižymi mažesniu latentišku, kitos – didesniu, prie pastarųjų priskirtina ir didžioji dalis nepilnamečių padaromų nusikalstamų veikų (Dollinger, Schadbach 2013). Viena vertus, jos dažniausiai padaromos spontaniškai, neapgalvotai, veikiant grupėje, o tai didina jų nustatymo ir ištyrimo tikimybę, kita vertus, nepilnamečiai daugiausia padaro nesunkių nusikalstamų veikų, nuo kurių dažniausiai nukenčia jų bendraamžiai, o tokiais atvejais rečiau pasitelkiamos formalios socialinės kontrolės priemonės. Atlikti tyrimai rodo, kad nepilnamečių padaryti sunkūs ir konkrečias aukas turintys nusikaltimai (pavyzdžiui, sveikatos sutrikdymai) užregistruojami daug dažniau nei lengvi (Raithel, Mansel 2003; Heinz 2016). Net ir žinant, kad nepilnamečių nusikalstamas elgesys yra visuotinai paplitęs ir tokiu epizodiniu elgesiu intensyvios biologinės-socialinės brandos periode pasižymi beveik visas jaunimas (Dollinger, Schadbach 2013; Dollinger, Schmidt-Semisch 2011), o statistiškai tikimybė įkliūti dėl tokio (ypač – nesunkaus) nusikalstamo elgesio yra labai nedidelė (Sakalauskas 2007; Reinecke et al. 2013), visgi neretai registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio statistika ne tik medijose, bet net ir moksliniuose straipsniuose pateikiama kaip neva parodanti realias nepilnamečių nusikalstamo elgesio tendencijas ir jo struktūrą. Platesnei ir gilesnei nepilnamečių nusikalstamo elgesio analizei būtina ne tik tirti latentinę dalį¹, bet ir išplėsti šio elgesio teisinį kvalifikavimą, ypač norint jį palyginti su kitomis šalimis. Minimalaus amžiaus, nuo kurio gali būti taikoma vienokio ar kitokio pobūdžio teisinė atsakomybė, skirtumai tarp

¹ Ši problematika analizuojama kitame tų pačių bendraautorių parengtame moksliniame straipsnyje.

šalių (Decker, Martaeché 2017), skirtingos teisės pažeidimų sudėty, jų priskyrimas skirtingoms teisinės atsakomybės rūšims (pavyzdžiui, administracinei ar baudžiamajai atsakomybei) ar labiau socialinės apsaugos sričiai (Dünkel 2014), skirtingos teisės pažeidimų registravimo taisyklės ir kiti skirtumai neleidžia apsiriboti vien tik registruotu nusikalstamu elgesiu (patenkančiu į baudžiamosios atsakomybės sritį). Ši mokslinį žvilgsnį būtina išplėsti ir vertinti visą registruotos nepilnamečių delinkvencijos kontekstą. Tai ir daroma šiame straipsnyje, keliant tikslą – kompleksiskai išanalizuoti naujausios registruotos nepilnamečių delinkvencijos² rodiklius Lietuvoje, jos struktūrą ir tendencijas bei palyginti jas su turimais kitų šalių rodikliais, atskleisti tokio palyginimo galimybes, ribotumą ir trūkumus. Šio tikslo siekiama analizuojant Lietuvos ir užsienio šalių autorių mokslinius straipsnius apie nepilnamečių delinkvenciją, nacionalinius, užsienio šalių ir tarptautinius registruotos nepilnamečių delinkvencijos statistikos rinkinius, įvairių institucijų ir organizacijų veiklos ataskaitas ir kitus šaltinius. Nors registruotoji nepilnamečių delinkvencija sudaro tik nedidelę realios nepilnamečių delinkvencijos dalį, jos analizė svarbi bent jau dėl šių priežasčių: a) ji parodo teisėsaugos institucijų veiklos apimtis administruojant registruotąją nepilnamečių delinkvencijos dalį, jos reikšmę visoje teisėsaugos institucijų veikloje, pavyzdžiui, svarstant apie jos specializacijos darbui su delinkventiško elgesio nepilnamečiais būtinybę ir galimybes; b) ji leidžia palyginti į formalios socialinės kontrolės priemonių tinklą įtraukiamų delinkventiško elgesio nepilnamečių skaičių skirtumus skirtingose šalyse; c) ji leidžia įvertinti masinėse medijose eskaluojamos nepilnamečių delinkvencijos atitiktį teisėsaugos ir kitų su delinkventiško elgesio nepilnamečiais dirbančių institucijų veiklos pobūdžiui ir apimtis; d) jos struktūra ir tendencijos brėžia kryptis latentinės nepilnamečių delinkvencijos tyrimams – keliant klausimą, kiek registruotoji delinkvencija atitinka realios delinkvencijos struktūrą ir tendencijas.

² Šiame straipsnyje nepilnamečių delinkvencija suprantama kaip nepilnamečių daromi įvairaus pobūdžio teisės pažeidimai, Lietuvos nacionalinės teisės kontekste daugiausia atitinkantys administracinių nusižengimų ir nusikalstamų veikų sudėtis.

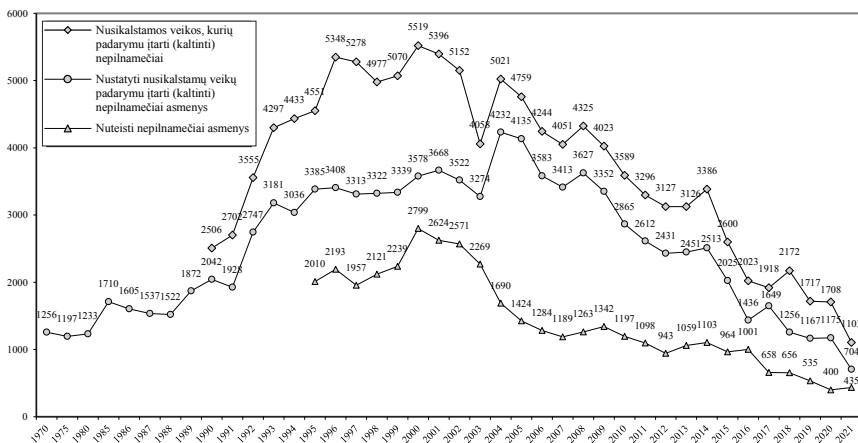
Registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio tendencijos Lietuvoje

Registruotas nepilnamečių nusikalstamas elgesys yra toji sunkiausioji nepilnamečių delinkvencijos forma, apie kurią kiekvienoje valstybėje renkami bent tam tikri duomenys. Tradiciškai Lietuvoje tokių duomenų renkama santykinai daug (Zaksaitė, Sakalauskas 2011). Nusikalstamų veikų žinybiniame registre galima rasti net kelias statistinių rodiklių formas, kuriose pateikiami duomenys apie nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, pačius įtariamuosius (kaltinamuosius), nukentėjusiuosius ir jų socialinius-demografinius požymius³.

1 paveiksle matyti, kad nusikalstamų veikų padarymu įtartų (kaltintų) nepilnamečių skaičius⁴ didėjo dar iki Nepriklausomybės atkūrimo, o per pirmąjį dešimtmetį po Nepriklausomybės atkūrimo ir registruotų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, ir tokių nepilnamečių asmenų skaičius padvigubėjo. Šis padidėjimas sutapo su bendra registruotų nusikalstamų veikų skaičiaus tendencija – jų padaugėjo netgi tris kartus – ji sietina su buvusios totalinės socialinės kontrolės struktūrų iširimu, kilusia anomine įtampa, socialiniu ir ekonominiu nestabilumu, rinkos ekonomikos atvertomis galimybėmis ir kitomis perėjimo iš totalitarinės į demokratinę sistemą aplinkybėmis, būdingomis visoms anuomet intensyvių pokyčių srovėje atsидūrusioms šalims (Dapšys 1998). Registruotas nepilnamečių nusikalstamas elgesys anuomet didėjo daugelyje kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių (UNICEF 2000) ir galima daryti prielaidą, kad jis sutapo ir su realiu nepilnamečių delinkvencijos didėjimu (anuomet Lietuvoje latentinės nepilnamečių delinkvencijos tyrimai nebuvo atliekami, todėl apie tikrąsias tendencijas vienareikšmiškai spręsti sunku).

³ Prieiga per internetą: <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1>>.

⁴ Kitų šio laikotarpio rodiklių rasti nepavyko, o nusikalstamų veikų padarymu įtartų (kaltintų) nepilnamečių skaičius paimtas iš senosios Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenų bazės.

1 PAV. Pagrindiniai registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio rodikliai Lietuvoje 1970–2021 m. absoliučiais skaičiais (Nusikalstamų veikų žinybinio registro ir Nacionalinės teismų administracijos duomenys)

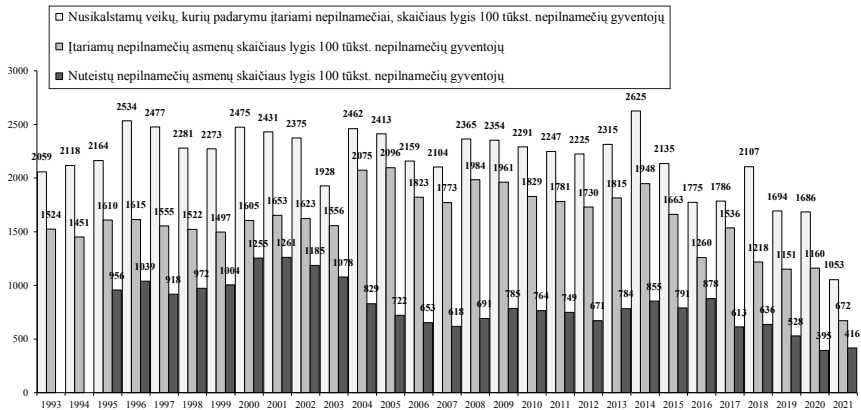
Nuo 2000 m. registruotų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, o nuo 2004 m. ir pačių įtariamų (kaltintų) nepilnamečių skaičius ėmė nuosekliai mažėti – 2021 m. šie skaičiai buvo mažiausi per visą atkurtosios Nepriklausomybės laikotarpį – tikėtina, kad tokį ženklų šių skaičių sumažėjimą 2021 m. lėmė ir dėl COVID-19 pandemijos įvesti apribojimai⁵, sumažinę galimybes nepilnamečiams daugiau laisvo laiko praleisti viešose vietose. Atkreiptinas dėmesys į reikšmingą nuteistų nepilnamečių⁶ skaičiaus sumažėjimą (nuo 2 799 nuteistųjų 2000 m. iki 400

⁵ Išsamesnių tyrimų apie registruoto ir latentinio nusikalstamo elgesio sąsajas su COVID-19 pandemija Lietuvoje kol kas nebuvo atlikta arba jų rezultatai rengiant šį straipsnį dar nebuvo publikuoti. Tačiau tokią prielaidą leidžia kelti kitose šalyse atliktų, pvz., Švedijoje (Gerell et al. 2020), Jungtinėje Karalystėje (Halford et al. 2020), taip pat lyginamųjų tyrimų rezultatai (Nivette et al. 2021).

⁶ Pažymėtina, kad Nacionalinė teismų administracija atskirai statistiką renka tik apie asmenis, kurie nuteisimo metu buvo nepilnamečiai. Asmenys, padarę nusikalstamą veiką būdami nepilnamečiai ir teisiami būdami vyresni nei 18 metų, nors ir taikant Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytus nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, statistikoje priskiriami prie pilnamečių. Tai labai pasunkina galimybes išnagrinėti asmenų, kurie būdami nepilnamečiai padarę nusikalstamas veikas, atžvilgiu priimtų procesinių sprendimų ir paskirtų auklėjamųjų priemonių bei bausmių struktūrą, tačiau iš dalies leidžia įvertinti jų dinamiką.

nuteistųjų 2020 m., ypač išskiriant nuoseklų mažėjimą nuo 2003 m.), kuri (greičiausiai) lėmė geriau suderinta bausmių ir auklėjamojo poveikio priemonių sistema naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, nes teismams buvo sudarytos galimybės labiau atsizvelgti į nepilnamečių nusikalstamo elgesio išskirtinumą ir plačiau taikyti auklėjamąsias priemones atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (Sakalauskas 2013).

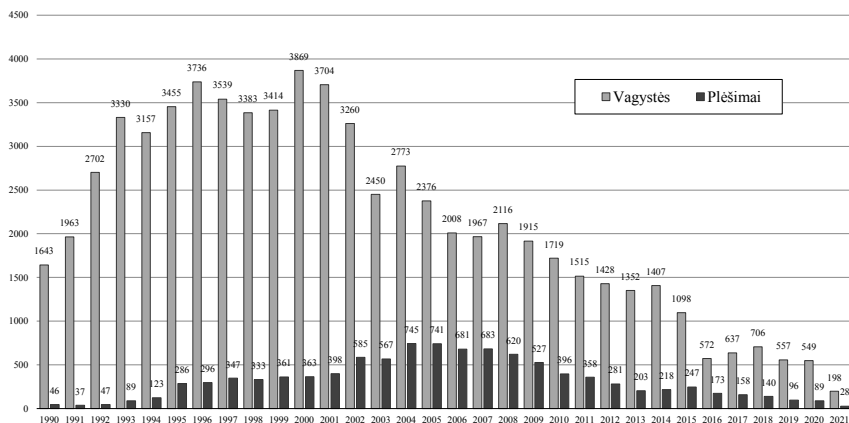
Visgi absoliutūs skaičiai parodo tik dalį registruotos nepilnamečių nusikalstamo elgesio realybės – per 15 pastarųjų metų nepilnamečių gyventojų skaičius Lietuvoje sumažėjo du kartus – todėl, siekiant eliminuoti gyventojų skaičiaus pokytį, būtina analizuoti ir santykinius skaičius – 100 000 to paties amžiaus gyventojų, kurie pavaizduoti *2 paveiksle*.

2 PAV. Pagrindiniai registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio rodikliai Lietuvoje 1993–2021 m. santykiniais skaičiais (100 000 to paties amžiaus gyventojų metų pabaigoje) (Nusikalstamų veikų žinybinio registro ir Nacionalinės teismų administracijos duomenys, santykiniai skaičiai skaičiuoti autorių pagal Lietuvos statistikos departamento pateikiamą nepilnamečių skaičių metų pabaigoje)

2 paveikslėlyje matyti, kad santykinių registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio skaičių mažėjimas nebuvo toks didelis kaip absoliučių skaičių, jis ryškesnis tik pastaruosius 5 metus ir pirmiausia turbūt yra susijęs su mažos vertės vagystės dekriminalizavimu, nors registruotų vagysčių skaičius nuosekliai mažėjo jau nuo 2000 m. Vagystės per visą analizuojamą

laikotarpį sudarė didžiausią dalį tarp visų registruotų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai. 2015 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 190 straipsnio pakeitimui, buvo nustatyta 3 MGL (114 eurų, prieš tai buvo 1 MGL) minimali vagystės kaip nusikalstamos veikos riba, o 2018 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu nustačius 1 MGL (bazinį baudų ir nuobaudų dydį) 50 eurų, ji padidėjo iki 150 eurų. Kitaip tariant, vagystės (ir kitų nusikalstamų veikų nuosavybei, kuriose numatytas nedidelės vertės dalyko požymis) minimali riba per trejus metus padidėjo nuo 38 eurų iki 150 eurų. Vagysčių ir plėšimų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai Lietuvoje, dinamika pavaizduota 3 paveiksle.

3 PAV. Vagystės (nusikalstamos veikos) ir plėšimai, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai Lietuvoje 1990–2021 m., absoliučiais skaičiais (Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys)

Registruotų vagysčių skaičiaus mažėjimą pirmiausia galima paaiškinti jos minimalios dalyko vertės padidiniu (nors įdomu tai, kad ISRD⁷ apklausos 2006 m. ir 2013 m. rezultatai rodė didėjančią prisipažintų vagysčių skaičių – ką

⁷ ISRD (angl. *International Self-Report Delinquency Study*) – pranešimo apie save metodu paremtas tarptautinis jaunimo delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas. Plačiau apie tyrimą, jo metodiką bei rezultatus galima sužinoti interneto svetainėje, prieiga per internetą: <*International Self-Report Delinquency Study (ISRD) (isrdstudy.org)*>.

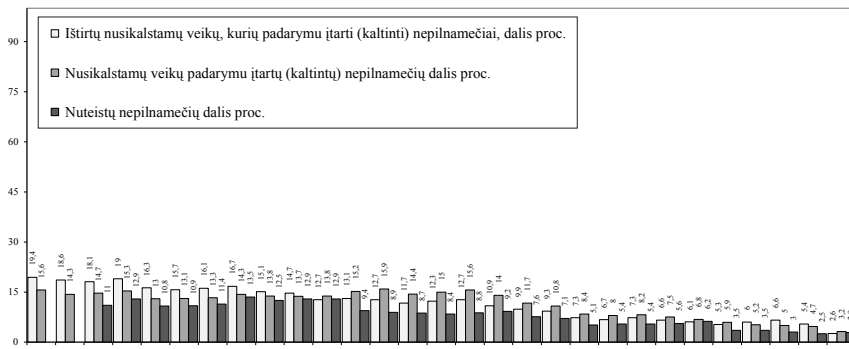
nors pavogę atitinkamai prisipažino 10,7 proc. ir 13,9 proc.⁸ respondentų), o registruotų plėšimų skaičiaus sumažėjimas greičiausiai yra natūralus, jis matomas netgi vertinant tik absoliučius skaičius – 1995–2007 m., kai Lietuvoje gyvenusių nepilnamečių asmenų skaičius dar buvo du kartus didesnis nei 2018–2020 m., registruotų plėšimų, kurių padarymu jie įtarti (kaltinti), buvo 3 kartus (pavyzdžiui, lyginant 1995 m.⁹ ir 2020 m.) ar net 8 kartus (pavyzdžiui, lyginant 2004 m. ir 2020 m.) daugiau. Pabrėžtina, kad plėšimų skaičiaus mažėjimą 2013 m., palyginus su 2006 m., liudija ir ISRD apklausų rezultatai – apie padarytus plėšimus anuomet atitinkamai prisipažino 1,2 proc. ir 0,4 proc. respondentų. 2021 m. registruotų plėšimų sumažėjimas net 3 kartus, palyginus su 2020 m., pirmiausia sietinas su jau minėtais dėl COVID-19 pandemijos įvestais asmenų judėjimo ir bendravimo apribojimais.

Registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio dalis viso registruoto nusikalstamo elgesio struktūroje Lietuvoje taip pat nuosekliai mažėja (4 pav.).

2021 m. pabaigoje 14–17 metų nepilnamečiai Lietuvoje sudarė maždaug 3,5 proc., taigi jų dalis tarp visų kaltinamų (įtariamų) asmenų (3,2 proc.) netgi buvo šiek tiek mažesnė, nei galėtų būti pagal šio amžiaus gyventojų dalį tarp visų gyventojų. Viena vertus, šie rodikliai per beveik 30 metų sumažėjo daugiau nei 5 kartus (nepilnamečių dalis tarp Lietuvos gyventojų – tik maždaug 1,5 karto) ir santykinai nedidelė registruotų nusikaltusių nepilnamečių dalis akivaizdžiai neatitinka tarp gyventojų paplitusio įsivaizdavimo, kad nepilnamečiai atsakingi už didžiąją dalį viso registruojamo nusikalstamumo arba kad situacija su nepilnamečių nusikaltimais yra bloga (Dobryninas 2000) ir blogėjanti, kad jų daugėja ir pan. (Ruigrok et al. 2017; Sakalauskas 2018). Kita vertus, akivaizdu, jog, turint mintyje didelį nepilnamečių nusikalstamo elgesio latentįškumą,

⁸ Atkreiptinas dėmesys, kad vienoje amžiaus grupėje Lietuvoje yra maždaug 25 000 asmenų, taigi 14 proc. sudaro jau 3 500 asmenų, o 4 metų amžiaus grupėje jų būtų 14 000. Sunku įvertinti, ar visos šios vagystės galėtų būti laikomos nusikalstamomis veikomis, nes apie pavogto dalyko vertę nebuvo klausama, tačiau prie 4 paveikslė pavaizduotų vagysčių pridėjus dar pastaraisiais metais vidutiniškai užregistruojamų 1,6 tūkst. vagysčių kaip administracinių nusižengimų, galima daryti prielaidą apie maždaug 7 kartus didesnę nepilnamečių vagysčių latentįškumą, palyginus su registruotomis vagystėmis (čia vėlgi reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad administracinė atsakomybė kyla tik nuo 16 metų, o baudžiamoji atsakomybė už vagystę – nuo 14 metų).

⁹ Lyginti 1990–1994 m. duomenis nebūtų tikslu, anuomet plėšimo sąvoka buvo daug siauresnė.

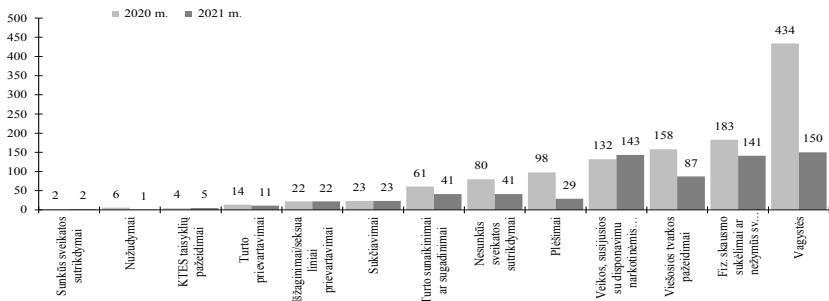
4 PAV. Pagrindinių registruotų nepilnamečių nusikalstamo elgesio rodiklių Lietuvoje dalis tarp viso registruoto nusikalstamo elgesio Lietuvoje 1993–2021 m. (Nusikalstamų veikų žinybinio registro ir Nacionalinės teismų administracijos duomenys, santykiniai skaičiai paskaičiuoti autorių)

tikėtina, kad realybėje nepilnamečių nusikalstamo elgesio dalis gali būti didesnė, tačiau bent jau kol kas pagal esamus atliktus kriminologinius ir viktimologinius tyrimus jos palyginti neįmanoma – paskutiniai didesni suaugusiųjų viktimologiniai tyrimai Lietuvoje buvo atlikti prieš 15 metų (Uscila, Kiškis 2005; Matekonytė 2008; Uscila 2008; Michailovič 2009), be to, klausimai apie nusikalstamą elgesį nepilnamečiams ir suaugusiesiems dažniausiai skiriasi. Bet kuriuo atveju, iš kriminologinių tyrimų žinoma tai, kad nepilnamečių nusikalstamas elgesys, palyginus su suaugusiųjų, sukelia daug mažiau ekonominės žalos (Dollinger, Schmidt-Semisch 2011), o tam tikri nusikaltimai dėl įtakos, statuso ar kompetencijos neturėjimo nepilnamečių nedaromi iš viso arba padaromi labai retai (korupcija, ekonominiai ir finansiniai nusikaltimai, nusikaltimai aplinkai ir pan.).

2020–2021 m. registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio struktūra, kuri pastaruosius keliolika metų beveik nesikeičia, pavaizduota 5 paveiksle. Didžioji dalis nepilnamečių buvo įtarti (kaltinti) vagystėmis (už jas daugiausia nepilnamečių ir nuteisiama¹⁰) – 36,9 proc., ankstesniais metais

¹⁰ Į tai svarbu atkreipti dėmesį analizuojant valstybės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamą elgesį kontekstą. Jei nepilnamečis buvo nuteistas, tai reiškia, kad jis nebuvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pritaikant auklėjamojo poveikio priemones, nors vagystės iš esmės yra lengva nepilnamečių delinkvencijos forma. Nuteisti galima nebūtinai įkalinant,

ši dalis buvo dar šiek tiek didesnė. Po jų 2–3 vietoje (taip pat ir keliais ankstesniais metais) seka fizinio skausmo sukėlimai ar nežymūs sveikatos sutrikdymai, viešosios tvarkos pažeidimai. Visos šioje pastraipoje paminėtos nusikalstamos veikos jau sudaro maždaug 2/3 iš tų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai.

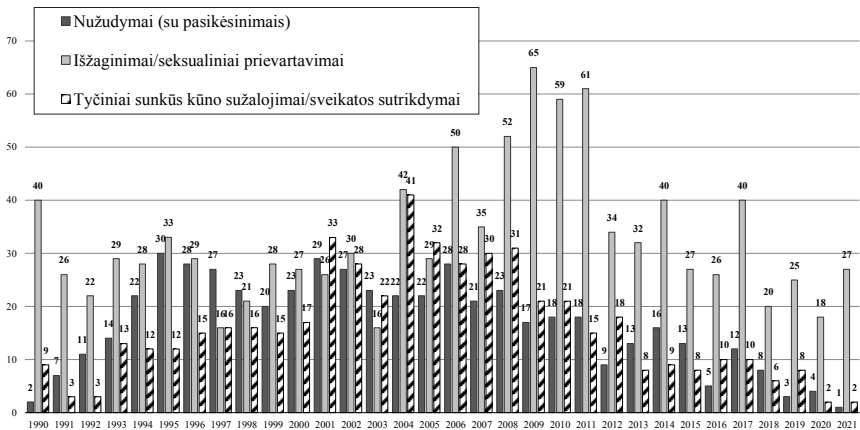
5 PAV. Nepilnamečiai asmenys, įtarti (kaltinti) atitinkamų pasirinktų nusikalstamų veikų padarymu Lietuvoje 2020–2021 m. (2020 m. N=1 217; 2021 m. N=696, absoliutūs skaičiai)¹¹ (Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys)

Registruotų sunkiausių smurtinių nusikaltimų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, dinamika Lietuvoje pavaizduota 6 *paveiksle*. Pirmiausia pažymėtina, kad šie nusikaltimai sudaro tik kelis procentus iš visų nusikalstamų veikų, kuriomis įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, nors būtent jie dažniausiai sulaukia didelio ažiotažo medijose ir nepagrįstai pateikia-

bet ir pritaikant baudos, viešųjų darbų ar laisvės apribojimo bausmes, tačiau tai, kad vagystės sudaro didžiausią dalį ir tarp nusikalstamų veikų, už kurias nepilnamečiai buvo nuteisti, rodo šios reakcijos (nepagrįstą) griežtumą (plačiau žr. Sakalauskas 2013).

¹¹ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 5 *pav.* pateikiama statistika apie nepilnamečius asmenis, kurie įtariami (kaltinami) tam tikrų nusikalstamų veikų padarymu, todėl šie skaičiai skiriasi nuo pateikiamų 3 *pav.* ir 6 *pav.*, kuriuose pateikiami rodikliai apie nusikalstamas veikas. 5 *pav.* pateikiami duomenys apie asmenis, viena vertus, norint praplėsti analizės kontekstą, kita vertus, pateikti platesnį nusikalstamų veikų sąrašą, kuris Nusikalstamų veikų žinybinio registro formoje apie nusikalstamų veikų padarymu įtariamus (kaltinamus) nepilnamečius yra platesnis. Žr. palyginimui formas: Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius nepilnamečius Lietuvos Respublikoje (Forma_VSDN) ir Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_30N-SAV).

mi kaip neva tipiškai nepilnamečių delinkvencijos pavyzdžiai. Nuo 2006–2008 m. nužudymų ir sunkių sveikatos sutrikdymų skaičius nuosekliai mažėja (netgi vertinant santykinius skaičius 100 000 nepilnamečių), o jų latentiskumas dėl jau anksčiau minėtų nepilnamečių delinkvencijos ypatumų ir dėl šių nusikaltimų kylančių sunkių padarinių yra nedidelis. 2021 m. buvo registruotas tik vienas nužudymas, kurio padarymu įtartas (kaltintas) nepilnametis – mažiausias skaičius per visą analizuojamą laikotarpį. Taigi plačiai pastaraisiais metais medijose aprašomi pavieniai nepilnamečių įvykdytų nužudymų atvejai tėra išimties iš viso nepilnamečių nusikalstamo elgesio konteksto, be to, jų skaičius iki 2021 m. nuosekliai mažėjo.

6 PAV. Registruotų sunkiausių smurtinių nusikaltimų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, dinamika Lietuvoje 1990–2021 m. (veikos, absoliutus skaičiai) (Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys)

Mažėja ir registruotų seksualinių prievartavimų ir išžaginimų, kuriais įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, skaičius. Galima daryti prielaidą, kad jo padidėjimą 2008–2012 m. galėjo lemti vadinamosios Garliavos istorijos sukelta moralinė panika (Dobrynina 2012), dėl kurios Lietuvos gyventojai tapo jautresni seksualiniam smurtui, todėl jo (padaryto ne tik nepilnamečių) buvo registruota daugiau (taip pat žr. Sakalauskas 2019). Visgi svarbu turėti mintyje ir tai, kad nepilnamečių seksualinė prievarta turi nemažą latentinę dalį, nors ji dėl tų pačių jau minėtų priežasčių ir dėl to, kad šios

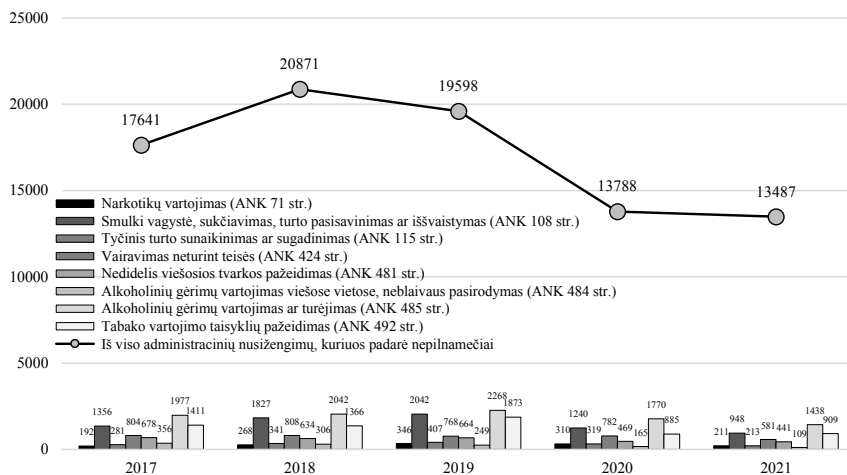
prievartos aukos taip pat dažniausiai būna nepilnamečiai, yra mažiau latentiška nei suaugusiųjų seksualinė prievarta.

Apibendrinant šį straipsnio skirsnį apie registruotą nepilnamečių nusikalstamą elgesį galima teigti, kad tai yra sunkiausia nepilnamečių delinkvencijos forma, tačiau labai sunkūs nusikaltimai sudaro tik nedidelę jos dalį, yra reti ir jų pastarąjį dešimtmetį nuosekliai mažėja. Bendrą registruotų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, absoliučių skaičių mažėjimą pirmiausia lėmė nepilnamečių skaičiaus tarp Lietuvos gyventojų mažėjimas. Tačiau ir santykiniai skaičiai (100 000 nepilnamečių) rodo mažėjimo tendenciją. Iš kriminologinių tyrimų žinoma, kad nepilnamečių nusikalstamas elgesys yra labai latentiškas, todėl kartu su registruotų nusikalstamų veikų statistika būtina analizuoti ir latentinę dalį. Registruota statistika savo ruožtu taip pat priklauso nuo įvairių veiksnių, pavyzdžiui, formalios socialinės kontrolės intensyvumo, įskaitant ir tam tikro elgesio kriminalizavimą ar dekriminalizavimą. Kadangi vagystės sudaro didelę dalį nepilnamečių nusikalstamo elgesio struktūroje, vagystės net iki 150 eurų dekriminalizavimas gerokai sumažino registruotų vagysčių, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, skaičių – jis „persikėlė“ į registruotų administracinių nusižengimų statistiką. Žymų bendrą registruotų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, skaičiaus mažėjimą preliminariai galima sieti su ribojimų, įvestų dėl COVID-19, poveikiu, tokią prielaidą sustiprina ir tai, kad šis bendras mažėjimas įvyko dėl tam tikrų, dažniausiai viešumoje padaromų nusikalstamų veikų mažėjimo (vagysčių, plėšimų, viešosios tvarkos pažeidimų ir pan.).

Registruotų nepilnamečių padarytų administracinių nusižengimų struktūra ir tendencijos Lietuvoje

Lietuvoje renkama registruotų administracinių nusižengimų statistika, įskaitant ir nepilnamečių padarytus administracinius nusižengimus, yra daug skurdesnė nei apie nusikalstamas veikas renkama statistika, be to, ji niekur viešai nėra publikuojama. Problemiška ir tai, kad naujasis Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (toliau – ANK) įsigaliojo tik 2017 m. sausio 1 d., jame visiškai naujai suformuluotos administracinių nusižengimų sudėtys, todėl palyginti registruotų nusižengimų statistiką su ankstesniais metais būtų sunkiai įmanoma.

Pastaraisiais metais Lietuvoje iš viso registruojama daugiau kaip 1 mln. administracinių nusižengimų (Lietuvos policija 2021), iš kurių maždaug 80–85 proc. susiję su kelių eismo taisyklių pažeidimu. *7 paveiksle* pateiktas bendras registruotų nepilnamečių padarytų administracinių nusižengimų skaičius – jis yra daug kartų didesnis nei registruotų nusikalstamų veikų skaičius – ir tai atrodo logiška, nes administraciniais nusižengimais Lietuvoje laikoma daug lengvesnė ir labiau paplitusi nepilnamečių delinkvencijos dalis, be to, jie apima ir vadinamuosius „statuso nusižengimus“, kai suaugusieji nepilnamečiams nustato atsakomybę už tai, ką patys sau leidžia¹². Kaip minėta, palyginti *7 paveiksle* pateiktus skaičius su ankstesniais metais beveik neįmanoma, o žymus nepilnamečių padarytų nusižengimų skaičiaus sumažėjimas 2020–2021 m. greičiausiai gali būti siejamas su įvestais karantino apribojimais – visi iš pavaizduotų nepilnamečių administracinių nusižengimų dažniausiai registruojami viešumoje, kur, apribojus buvimą, mažiau registruojama ir nepilnamečių delinkvencijos.

7 PAV. Registruotų administracinių nusižengimų, kuriuos padarė nepilnamečiai, dinamika Lietuvoje 2017–2021 m. (veikos, absoliučiais skaičiais) (Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys)

¹² Pavyzdžiui, alkoholio vartojimas ir jo turėjimas (ANK 485 str.), tabako ir su jais susijusių gaminių vartojimas ar turėjimas (ANK 492 str.).

Iš visų registruotų administracinių nusižengimų nepilnamečių padaryti nusižengimai sudaro tik maždaug 1,5–2 proc., dažniausi iš pavaizduotų *7 paveiksle* – alkoholinių gėrimų vartojimas ar turėjimas (ANK 485 str.), taip pat smulkios vagystės, sukčiavimai, turto pasisavinimai ar iššvaistymai (ANK 108 str.) ir tabako vartojimo taisyklių pažeidimai (ANK 492 str.). Prašydami pateikti nepilnamečių padarytų administracinių nusižengimų statistiką¹³, mes nurodėme ANK 19 straipsnių, kuriuose numatyta administracinė atsakomybė labiausiai atitiko nepilnamečių delinkvencijos turinį. Tarp šių ANK suformuluotų 19 straipsnių (*7 paveiksle* pavaizduoti administraciniai nusižengimai pagal aštuonis iš jų, kitų reikšmės yra daug mažesnės) nepateko kelių eismo taisyklių pažeidimai (išskyrus vairavimą neturint tam teisės, ANK 424 str.), kurie labiau susiję su techniniais reikalavimais ir jų nesilaikymu. Be to, jų neįmanoma palyginti su nepilnamečių latentine delinkvencija, nes klausimai apie tai dažniausiai nėra užduodami, o būtent pastarasis palyginimas būtų itin įdomus.

Registruotas nepilnamečių nusikalstamas elgesys Europos šalyse

Europos mastu, neskaitant pavienių tyrimų projektų, registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio (būtent tik jo, sudarančio tik dalį nepilnamečių delinkvencijos) statistika reguliariai apibendrinama Europos nusikaltimų ir baudžiamosios justicijos statistikos sąvade, kurios naujausia versija buvo publikuota 2021 m. balandžio mėn. (Aebi et al. 2021), būtent šios ataskaitos duomenimis daugiausia ir remiamasi toliau analizuojant registruotą nepilnamečių nusikalstamą elgesį Europos šalyse, papildomai pasitelkiant atskirų šalių statistines ataskaitas ir užsienio autorių mokslines publikacijas.

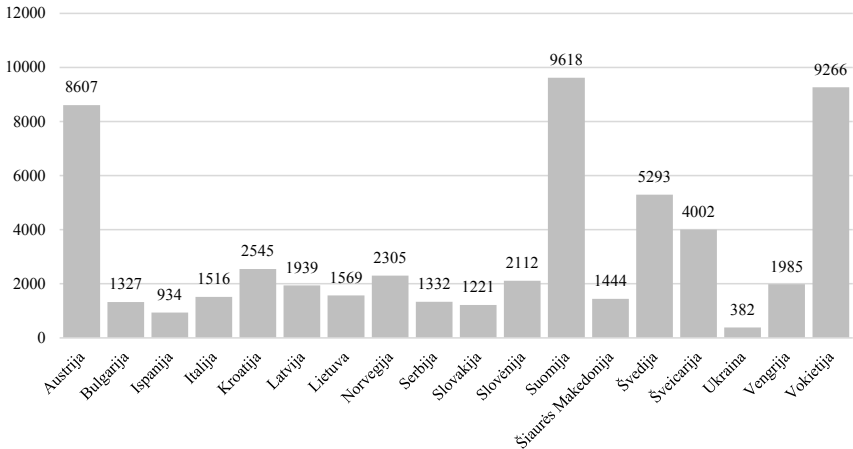
Minėta, kad palyginti registruotą nepilnamečių elgesį yra sudėtinga, o tokio palyginimo rezultatai retai būna vienareikšmiai. Be šio straipsnio įvade minėtų veiksnių, lyginant registruoto nusikalstamo elgesio tendencijas

¹³ Už atrinktus ir pateiktus duomenis nuoširdžiai dėkojame Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos vadovybei, darbuotojoms ir darbuotojams.

tarptautiniu mastu, svarbu turėti mintyje įvairiausias galimas tuo laikotarpiu vykstančias nepilnamečių justicijos reformas (Estrada 1999), skirtingą jaunų migrantų skaičių ir jo pokyčius, nes nemažą dalį nusikalstamų veikų gali sudaryti būtent su migracijos įstatymų pažeidimu susijusios nusikalstamos veikos (Baier 2020), o didesnė jų socialinė atskirtis gali skatinti ir bendras nusikalstamos elgesio apraiškas (Salmi et al. 2015), nusikalstamų veikų registravimo taisykles, nusikalstamų veikų kvalifikavimo ypatumus (Pfeiffer 1997), faktą, kad įtariamaisiais (kaltinamaisiais) nepilnamečiai tampa tik tada, kai nusikalstamos veikos yra ištiriamos, o teisėsaugos pajėgumai ir prioritetai įvairiose šalyse gali labai skirtis. Atkreiptinas dėmesys, kad netgi Europos šalyse nepilnamečių dalis tarp visų asmenų, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, skiriasi. Pavyzdžiui, Lietuvoje šio amžiaus pradžioje ji buvo truputį didesnė negu Europos Sąjungos ir visų Europos valstybių, pateikusių duomenis Europos nusikaltimų ir baudžiamosios justicijos statistikos sąvado (toliau – nusikaltimų statistikos sąvadas) sudarytojams, vidurkis (Zaksaitė, Sakalauskas 2011). Tačiau įtraukus ir administracinius nusižengimus, savo esme panašius į nusikalstamas veikas, įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių dalis sumažėja – tarp tokių pažeidėjų nepilnamečiai 2006 m. sudarė tik 7,5 proc., o iš viso – 12,3 proc. (ES vidurkis – 13,8 proc.). 2015 m. nusikaltimų statistikos sąvadu duomenis pateikusių Europos šalių nepilnamečių įtariamųjų (kaltinamųjų) dalies tarp visų įtariamųjų (kaltinamųjų) vidurkis sudarė 9,7 proc. (Aebi et al. 2021; dalis skaičiuota straipsnio autorių). Mažiausia ši dalis buvo Sakartvele (1,4 proc.), Kipre (2,3 proc.), Kroatijoje ir Azerbaidžane (po 2,9 proc.). Įdomu tai, kad ir pastaraisiais dešimtmečiais nepilnamečių, įtartų (kaltintų) nusikalstamų veikų padarymu, bendrai Kaukazo šalyse yra labai mažai – tik keli šimtai per metus absoliučiais skaičiais (Aebi et al. 2021). Didžiausia dalis buvo Nyderlanduose (12,4 proc.), Vokietijoje (12,6 proc.) ir Prancūzijoje (17,2 proc.), Lietuvoje ji sudarė 7,5 proc. (taip pat žr. 4 pav.).

8 *paveiksle* pavaizduotas nusikalstamų veikų padarymu įtartų (kaltintų) nepilnamečių lygis 100 000 šio amžiaus gyventojų pasirinktose šalyse, paskaičiuotas šio straipsnio autorių pagal nusikaltimų statistikos sąvade ir EUROSTAT skelbiamus duomenis. Jame matyti dideli skirtumai tarp šalių, pavyzdžiui, Suomijos ir Ukrainos rodikliai skiriasi daugiau nei 30 kartų, be to, Suomijos rodikliai išsiskiria ir iš visų kitų šalių. Nors nusikaltimų statistikos sąvade šie rodikliai pavadinti nepilnamečių (angl. *minors*) nusikaltėlių

(angl. *offenders*) dalimi tarp visų nusikaltėlių (Aebi et al. 2021), tačiau tokį palyginimą pirmiausia apsunkina labai skirtingas nepilnamečių delinkvencijos kriminalizavimo kontekstas ir skirtingos statistikos rinkimo taisyklės.

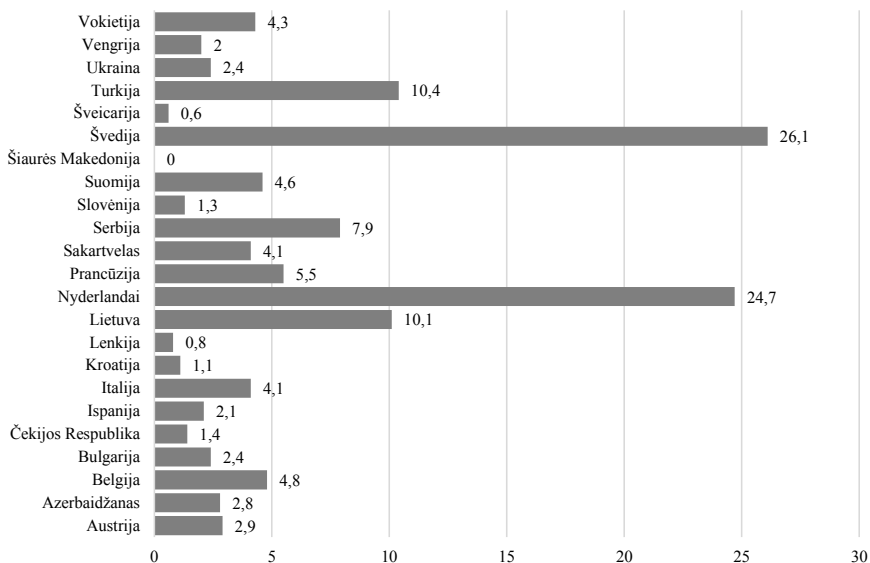
8 PAV. Pasirinktos Europos šalyse 2015 m. registruotų nepilnamečių¹⁴, įtartų (kaltintų) nusikalstamų veikų padarymu 100 000 14–17 m. amžiaus¹⁵ gyventojų (Aebi et al. 2021; gyventojų pagal amžių sausio 1 d. duomenys – EUROSTAT; skaičiuota straipsnio autorių)

Kita galimybė mėginti palyginti registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio paplitimą – analizuoti tik tam tikras visose šalyse vienodai kriminalizuotas registruotas sunkiausias nusikalstamas veikas, kurių pa-

¹⁴ Pasirinktos šalys, kuriose baudžiamoji atsakomybė kyla ne nuo mažesnio nei 14–15 m. amžiaus; tačiau Austrijos duomenys pateikti apie nusikalstamų veikų padarymu įtartus (kaltintus) nepilnamečius nuo 1 iki 18 m., Italijos, Suomijos ir Vokietijos – nuo 0 iki 18 m., Šveicarijos – nuo 10 iki 18 m.

¹⁵ Skaičiuota būtent 14–17 m. amžiaus grupei (išskyrus Švediją – 15–17 m., nes šioje šalyje ir baudžiamoji atsakomybė kyla, ir nepilnamečiai į šią statistiką įtraukiami nuo 15 m.), nepaisant išnašoje prieš tai minėtų išimčių, nes jų rodiklius paskaičiavus visų toje šalyje gyvenančių nepilnamečių skaičiui, jie taptų nepagrįstai maži – akivaizdu, ir tai rodo šių rodiklių analizė (Bruckmüller et al. 2010; Lappi-Seppälä 2010; Baier 2019; Fisher et al. 2020), kad jaunesni nei 14 metų nusikalstamų veikų padarymu įtarti nepilnamečiai sudaro nedidelę dalį (pagal minėtuose šaltiniuose pateiktus rodiklius – maždaug 15–20 proc.). Palyginus 8 pav. ir 10 pav. pateiktus duomenis galima daryti prielaidą, kad ši dalis kiek didesnė yra Šveicarijoje. Lietuvos rodiklis skiriasi nuo 2 pav., nes jame skaičiuota gyventojų skaičiumi metų pabaigoje, 8 pav. – metų pradžioje.

darymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, pavyzdžiui, nužudymus. Nusikaltimų statistikos sąvade pateikti rodikliai apie nepilnamečius, įtartus (kaltintus) nužudymų padarymu, straipsnio autorių pagal EUROSTAT duomenis paskaičiuoti 14–17 m. 100 000 gyventojų, pateikti 9 *paveiksle*. Jame taip pat matyti dideli skirtumai tarp šalių, tačiau analizuojant šiuos duomenis svarbu atsižvelgti į nužudymų kvalifikavimo skirtumus¹⁶ (plačiau žr. Čepas et al. 2018), taip pat baigtų nužudymų ir pasikėsinimų nužudyti santykį. Pastarųjų registravimas priklauso ne tik nuo nusikalstamų veikų sudėčių požymių bei jų aiškinimo ir veikų kvalifikavimo ypatumų, bet ir nuo kultūrinių skirtumų bei socialinių įpročių.

9 PAV. Pasirinktose Europos šalyse 2015 m. registruotų nužudymų, kurių padarymu įtarti nepilnamečiai, 100 000 14–17 metų gyventojų (Aebi et al. 2021; gyventojų pagal amžių sausio 1 d. duomenys – EUROSTAT; skaičiuota straipsnio autorių¹⁷)

¹⁶ Dėl tos pačios priežasties sudėtinga palyginti ir kitų sunkių nusikaltimų, pavyzdžiui, sunkių sveikatos sutrikdymų, plėšimų ar išžagininimų skaičių.

¹⁷ Pateikiami duomenys apie tas šalis, kurių rodikliai nurodyti nusikaltimų statistikos sąvade. Skaičiuota 14–17 m. nepilnamečių skaičiui pagal EUROSTAT duomenis, išskyrus Švediją – 15–17 m., nes šioje šalyje baudžiamoji atsakomybė kyla ir duomenys pateikiami apie nepilnamečius nuo 15 m. (Aebi et al. 2021; apie baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribas plačiau žr. Sakalauskas 2009). Be išnašoje po 8 *pav.* minėtų šalių, į statisti-

Pavyzdžiui, nusikaltimų statistikos sąvade pateikiamais duomenimis apie bendrą registruotų nužudymų skaičių nurodoma, kad pasikėsinimai nužudyti 2016 m. Belgijoje sudarė 83 proc., Italijoje – 73 proc., Nyderlanduose – 96,5 proc., Serbijoje – 59 proc., Švedijoje – 89 proc., Vokietijoje – 70 proc., o Lietuvoje – tik 12 proc. (Aebi et al. 2021). Deja, bet duomenys apie nepilnamečius pagal šį kriterijų nusikaltimų statistikos sąvade nepateikiami, tačiau tikėtina, kad skirtumai yra analogiški. Jei taip yra, tuomet Lietuvoje baigtų nužudymų, kurių padarymu buvo įtarti (kaltinti) nepilnamečiai 2015 m., skaičius yra gerokai didesnis nei kitose šalyse. Santykinai didelį nepilnamečių padarytų nužudymų skaičių Lietuvoje rodo ir už nužudymus nuteistų nepilnamečių skaičius – 2015 m. jų buvo 11, t. y. 8,5 skaičiuojant 100 000 14–17 m. gyventojų, o Prancūzijoje – tik 0,9, Italijoje ir Vokietijoje – 1, Švedijoje – 2,3 (skaičiuojant 15–17 m. gyventojų), Serbijoje – 3,6 (Aebi et al. 2021; santykiniai rodikliai paskaičiuoti straipsnio autorių pagal EUROSTAT pateikiamą gyventojų pasiskirstymo pagal amžių statistiką 2015 m. sausio 1 d.). Kita vertus, absoliutūs nužudymų skaičiai yra nedideli, o 2020 m. Lietuvoje nužudymais įtartų (kaltintų) nepilnamečių skaičius 100 000 14–17 m. gyventojų sumažėjo iki 4, o 2021 m. jų buvo jau tik 1.

Įvertinti aktualias registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio tendencijas ir jas palyginti tarptautiniu mastu taip pat nėra paprasta ne tik dėl įvairių teisinių ir socialinių pokyčių šalyse, bet ir dėl aktualiausios statistikos trūkumo. 2015 m. duomenys nusikaltimų statistikos sąvade¹⁸ buvo paskelbti tik 2021 m. balandžio mėnesį – šių duomenų apibendrinimas užtrunka ir yra sudėtingas procesas, o kitų apibendrintų statistikos šaltinių nėra. Be to, šių duomenų palyginimas galimas tik su 2011 m., o jie jau faktiškai mažai aktualūs. Todėl palyginimui galima remtis tiesioginiais šaltiniais – atskirų šalių statistikos tarnybų skelbiamais statistikos rinkiniais,

ką nuo 0 metų įtraukiami įtariamais nepilnamečiai Belgijoje, Nyderlanduose, Prancūzijoje; nuo 13 metų – Lenkijoje (Aebi et al. 2021).

¹⁸ Bendrą absoliutų nepilnamečių, įtartų (kaltintų) nusikalstamų veikų padarymu, skaičių Europos šalyse 2011–2018 m. galima rasti ir EUROSTAT duomenų bazėse, tačiau ne visų šalių skaičiai sutampa su pateiktu nusikaltimų statistikos sąvade – pastarasis, rengtas mokslininkų, atrodo labiau pagrįstas metodologiškai. Be to, santykinis skaičius kažkodėl pateikiamas ne nepilnamečių, bet bendram šalies gyventojų skaičiui. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/CRIM_JUST_AGE__custom_1121679/default/table?lang=en>.

tačiau juose ne visuomet yra duomenys apie nepilnamečių nusikalstamą elgesį. Kitas šaltinis – mokslinės publikacijos, tačiau jos dažniausiai šia tematika būna labai fragmentiškos netgi Europos šalių erdvėje, juo labiau – pasauliniu mastu.

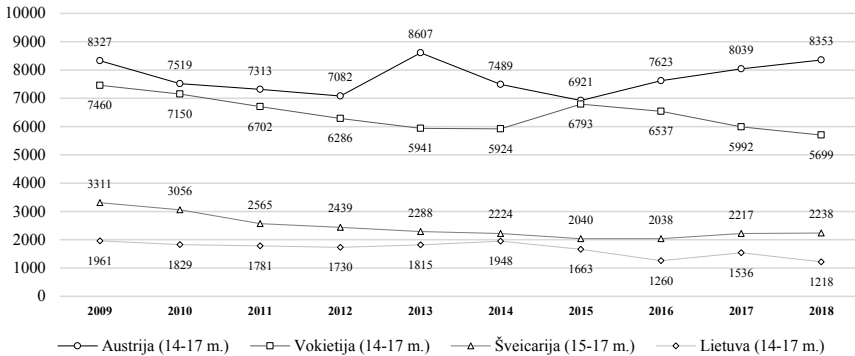
Iš mokslinių publikacijų žinoma, kad registruoto (taip pat ir latentinio, tačiau su tam tikromis išimtimis ir ne taip stipriai) nepilnamečių nusikalstamo elgesio pastaruoju metu mažėjo Ispanijoje (Fernández-Molina, Gutiérrez 2018), Kroatijoje (Cajner Mraović et al. 2015), Nyderlanduose (Ruigrok et al. 2017; Van der Laan et al. 2021), Šveicarijoje (Baier 2019; 2020), Vokietijoje (Baier 2008; Dölling et al. 2014; Fisher et al. 2020; Baier 2020) ir daugelyje kitų Europos šalių¹⁹.

10 *paveiksle* matyti Austrijoje, Lietuvoje, Šveicarijoje ir Vokietijoje registruotų nepilnamečių, įtartų (kaltintų) nusikalstamų veikų padarymu, lygio 100 000 gyventojų tendencija. Skirtumai tarp šalių yra ganėtinai dideli, tačiau tendencijos 10 metų laikotarpiu nėra išskirtinės. Akivaizdu, kad skirtumus tarp šalių lemia skirtingos kriminalizuotų veikų apimtys²⁰, taip pat ir skirtingas formalios socialinės kontrolės intensyvumas.

Apibendrinant šį straipsnio skyrių galima teigti, kad registruotas nepilnamečių elgesys, jo struktūra ir dinamika mažai ką pasako apie tikrąsias jo apimtis įvairiose šalyse, o iš esmės parodo tik tai, į kokią formalią „dėžutę“ nepilnamečių delinkvencija įdedama – priskiriama nusikalstamoms veikoms ar kitos kategorijos teisės pažeidimams. Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nepilnamečių delinkvencijos laikymas nusikalstamų veikų „dėžutėje“ neparodo ir valstybės reakcijos į tokį nusikalstamą elgesį turinio ir jos intensyvumo – netgi ten jį įdėjus, jis skirtingose šalyse gali būti labai įvairus. Taip pat akivaizdu, kad, norint realiau įvertinti nepilnamečių

¹⁹ Registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio mažėjimą absoliučiais skaičiais daugelyje ES šalių ir šalių kandidačių 2011–2018 m. galima matyti minėtoje EUROSTAT duomenų bazėje.

²⁰ Kadangi visose šalyse didžiąją dalį nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, sudaro vagystės, o Austrijoje, Šveicarijoje ir Vokietijoje materialioje baudžiamojoje teisėje nėra nustatyta minimali vagystės dalyko riba, nuo kurios jis laikoma nusikalstama veika (kaip Lietuvoje – 150 eurų), tai sudaro skirtingas kriminalizavimo apimtis. Be to, pvz., šiose šalyse važiavimas be bilieto viešuoju transportu laikomas nusikalstama veika, jei už šią paslaugą nustačius tokį pažeidimą nesusimokama numatyta didesnė bauda (vok. *Beförderungerschleichung*).

10 PAV. Registruotų 14–17 m. asmenų Austrijoje, Lietuvoje, Vokietijoje ir 15–17 m. Šveicarijoje, įtartų (kaltintų) nusikalstamų veikų padarymu, lygis 100 000 to paties amžiaus asmenų ir jo dinamika 2009–2018 m. (Baier 2020 ir Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys, santykiniai skaičiai skaičiuoti autorių pagal Lietuvos statistikos departamento pateikiamą nepilnamečių skaičių metų pabaigoje)

delinkvenciją, būtina remtis empiriniais realios nepilnamečių delinkvencijos tyrimais, įvertinus visus galimus jų trūkumus, kaip ir dažniausiai daroma bent jau Vakarų Europos šalių kriminologų moksliniuose darbuose (Ribeaud, Eisner 2008; Baier 2020; Van der Laan et al. 2021). Akivaizdu, kad dėl COVID-19 pandemijos įvesti ribojimai turėjo natūraliai sumažinti registruotos nepilnamečių delinkvencijos atvejų skaičius (Buchanan et al. 2020), tačiau kol kas sunku įvertinti, kokią įtaką šie ribojimai vėliau turės nepilnamečių delinkventiniam elgesiui ilgalaikėje perspektyvoje.

Išvados ir diskusija

Atlikus registruotos nepilnamečių delinkvencijos rodiklių lyginamąją analizę galima padaryti išvadą, kad jie labai skiriasi įvairiose šalyse ir pastarąjį dešimtmetį tiek Lietuvoje, tiek daugelyje kitų Europos šalių mažėja. Lietuvoje registruotų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, struktūroje vyrauja vagystės, o administracinių nusižengimų srityje – smulkios vagystės, sukčiavimai, turto pasisavinimai ar iššvaistymai (ANK 108 str.), taip pat alkoholinių gėrimų vartojimas ar turėjimas (ANK 485 str.) ir tabako vartojimo taisyklių pažeidimai

(ANK 492 str.). Ir nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos, ir administraciniai nusižengimai sudaro labai nedidelę dalį visų šių teisės pažeidimų struktūroje – atitinkamai 2,6 proc. ir 0,9 proc. 2021 m. Sunkius smurtinius nusikaltimus, kurių ir latentškumas yra nedidelis, nepilnamečiai padaro labai retai, o jų skaičius pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje nuosekliai mažėja. 2021 m. buvo registruotas tik vienas nepilnamečio padarytas nužudymas, kai 1995 m. jų buvo registruota 30.

Registruotų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtarti (kaltinti) nepilnamečiai, skaičiaus didėjimas Lietuvoje, taip pat ir kitose Rytų ir Vidurio Europos šalyse 1990–2000 m. buvo susijęs su intensyviais politiniais, ekonominiais ir socialiniais pokyčiais, į juos jaunimas reaguoja jautriausiai. Analizuojant nepilnamečių delinkvencijos reiškinį moksliskai aktualu tirti, kokią įtaką ilgalaikėje perspektyvoje nepilnamečių delinkvencijai turės dėl COVID-19 įvesti ir galbūt dar būsiantys įvesti elgesio suvaržymai, taip pat karo Ukrainoje ir jos pabėgėlių kontekstas – akivaizdu, kad dešimtims tūkstančių vaikų reikia prisitaikyti prie naujos socialinės aplinkos, o tai nėra taip paprasta. Šie veiksniai ir jų įtaka nepilnamečių delinkvencijai netolimoje ateityje turėtų tapti kitų mokslinių tyrimų objektu.

Iš atliktos analizės matyti, kad registruotoji nepilnamečių delinkvencija sudaro tik nedidelę visos nepilnamečių delinkvencijos dalį – tai rodo tik keli šiame straipsnyje pateikti latentinės nepilnamečių delinkvencijos pavyzdžiai, o išsamiau ji analizuojama kitame tų pačių autorių parengtame moksliniame straipsnyje.

Literatūra

- Aebi M. F., Caneppele S., Hashimoto Y. Z., Jehle J.-M., Khan T. S., Kühn O., Lewis C., Molnar L., Þórisdóttir R., Smit P. and national correspondents. 2021, Original data of the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2021 (6th ed.). *Series UNILCRIM*, (2)2021. Prieiga per internetą: <<https://wp.unil.ch/europeansourcebook/printed-editions-2/>>.
- Baier D. 2008, *Entwicklung der Jugenddelinquenz und ausgewählter Bedingungsfaktoren seit 1998 in den Städten Hannover, München, Stuttgart und Schwäbisch Gmünd*. Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen e. V. (KFN).
- Baier D. 2019, Jugendkriminalität in der Schweiz. Entwicklung und Einflussfaktoren. *Zeitschrift für Jugendkriminalrecht und Jugendhilfe (ZJJ)*, 3, p. 214–223. <https://doi.org/10.21256/zhaw-18192>

- Baier D. 2020, „Entwicklung der Jugendkriminalität im deutschsprachigen Raum“, *Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie*, 14, p. 141–148. <https://doi.org/10.1007/s11757-020-00588-y>
- Barlow H. D. 1990, *Introduction to Criminology*. Fifth Edition. Harper Collins Publishers.
- Brown A., Charles A. 2019, *The Minimum Age of Criminal Responsibility: The Need for a Holistic Approach*, in *Youth Justice* (internetinė publikacija). Prieiga per internetą: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Minimum-Age-of-Criminal-Responsibility%3A-The-for-Brown-Charles/aba6a13e5239f509e717ded56682dda39210b4cf>.
- Bruckmüller K., Pilgram A., Stummvoll G. 2010, „Austria“, in Dünkel F., Grzywa J., Horsfield P., Pruin, I. (Eds.). *Juvenile Justice Systems in Europe. Current Situation and Reform Developments*. Vol. 1. Forum Verlag Godesberg, p. 41–98.
- Buchanan M., Castro E. D., Kushner M., Krohn M. D. 2020, „It’s F**ing Chaos: COVID-19’s Impact on Juvenile Delinquency and Juvenile Justice“, *American Journal of Criminal Justice*, 45, p. 578–600. <https://doi.org/10.1007/s12103-020-09549-x>
- Cajner Mraović I., Asančaić V., Derk D. 2015, „Juvenile Crime in the 21st Century: A Really Escalating Problem or Just a Media Sensation? The Case of Croatia“, *Varstvo-slovje, Journal of Criminal Justice and Security*, 17 (2), p. 194–212.
- Christie N. 1970, „Comparative criminology“, *Canadian Journal of Corrections*, 12 (1), p. 40–46.
- Conklin J. E. 1989, *Criminology*. Third Edition. Maximilian Publishing Company.
- Čepas A., Dobryninas A., Valickas G., Dobrynina M. 2018, *Nužudymai Lietuvoje*. Vilnius: Justitia.
- Dapšys A. 1998, „Kriminologinis nusikalstamumo situacijos Lietuvoje vertinimas. Prognozės ir prevencijos galimybės“, *Teisės problemos*, 3–4, p. 166–168.
- Decker S. H., Martaeche N. (Ed.). 2017, *International Handbook of Juvenile Justice*. Second Edition. Springer.
- Dobrynina M. 2012, *Kriminalinio žinojimo konstravimas viešajame diskurse*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, sociologija 05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Dobryninas A. 2000, *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
- Dölling D., Hermann D., Laue C., Weninger W. 2014, Topografie der Jugenddelinquenz. *Forensische psychiatrie, psychologie, kriminologie*, 8 (2), p. 72–83. <https://doi.org/10.1007/s11757-014-0267-2>
- Dollinger B., Schadbach M. 2013, *Jugendkriminalität*. Springer VS.
- Dollinger B., Schmidt-Semisch H. 2011, „Sozialpädagogik und Kriminologie im Dialog. Einführende Perspektiven zum Ereignis „Jugendkriminalität“, in Dollinger B., Schmidt-Semisch H. (Hrsg.). *Handbuch Jugendkriminalität. Kriminologie und Sozialpädagogik im Dialog*. 2., durchgesehene Auflage. VS Verlag, p. 11–22.
- Dünkel F. 2014, „Juvenile justice systems in Europe – reforms developments between justice, welfare and “new punitiveness”“, *Kriminologijos studijos*, 1, p. 31–76. <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2014.1.3676>

- Estrada F. 1999, „Juvenile crime trends in post-war Europe“, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7, p. 23–42. <https://doi.org/10.1023/A:1008771612987>
- Fernández-Molina E., Gutiérrez R. B. 2018, „Juvenile crime drop: What is happening with youth in Spain and why?“, *European Journal of Criminology*, p. 1–26. <https://doi.org/10.1177/1477370818792383>
- Fisher T. A., Schmoll A., Willems D., Yngborn A. 2020, *Zahlen – Daten – Fakten Jugendgewalt*. München: Deutsches Jugendinstitut.
- Gerell M., Kardell J., Kindgren J. 2020, „Minor covid-19 association with crime in Sweden“, *Crime Science*, 9, 19, p. 1–12. <https://doi.org/10.1186/s40163-020-00128-3>
- Halford E., Dixon A., Farrell G., Malleson N., Tilley N. 2020, „Crime and coronavirus: social distancing, lockdown, and the mobility elasticity of crime“, *Crime Science*, 9, 11, p. 1–9. <https://doi.org/10.1186/s40163-020-00121-w>
- Harrendorf S. 2018, „Prospects, Problems, and Pitfalls in Comparative Analyses of Criminal Justice Data“, *Crime and Justice. A Review of Research*, 47, p. 159–207. <https://doi.org/10.1086/696042>
- Hebeisen D. 2010, „Switzerland“, in Dünkel F., Grzywa J., Horsfield P., Pruin I. (Eds.). *Juvenile Justice Systems in Europe. Current Situation and Reform Developments*. Vol. 3. Forum Verlag Godesberg, p. 1363–1414.
- Heinz W. 2016, *Jugendkriminalität – Zahlen und Fakten*. Bundeszentrale für politische Bildung. Prieiga per internetą: <<https://www.bpb.de/themen/recht-justiz/gangsterlaufer/203562/jugendkriminalitaet-zahlen-und-fakten/>>.
- Jehle J.-M., Harrendorf S. (Eds.) 2010, *Defining and Registering Criminal Offences and Measures. Standards for a European Comparison*. Universitätsverlag Göttingen.
- Kiškis A., Justickaja S., Uscila R., Justickis V. 2014, *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos*. Mykolo Romerio universitetas.
- Lappi-Seppälä T. 2010, „Finland“, in Dünkel F., Grzywa J., Horsfield P., Pruin, I. (Eds.). *Juvenile Justice Systems in Europe. Current Situation and Reform Developments*. Vol. 1. Forum Verlag Godesberg, p. 423–482.
- Lietuvos policija. 2021, *Policijos veiklos ataskaita 2021 m.*
- Matekonytė U. 2008, *Viktimologiniai tyrimai Lietuvoje*. Magistro darbas. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas.
- Michailovič I. 2009, „Kriminalinės viktimizacijos tyrimų aktualijos“, *Teisė*, 70, p. 20–35. <https://doi.org/10.15388/Teise.2009.0.313>
- Neubacher F. 2014, *Kriminologie*. 2. Auflage. Nomos Verlag.
- Nivette A. E., Zahnow R., Aguilar R. et al. 2021, „A global analysis of the impact of COVID-19 stay-at-home restrictions on crime“, *Nature Human Behaviour*, 5, p. 868–877. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01139-z>
- Nusikalstamų veikų žinybinis registras. 2021, Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius nepilnamečius Lietuvos Respublikoje (Forma_VSDN) ir Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_30N-SAV). Prieiga per internetą: <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/tvarko->

mu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-ziny-binio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1>.

- Nordisk Ministerråd. 2000, *Youth crime in the Nordic countries. Nordic Working Group on Youth Crime*. København.
- Pfeiffer C. 1997, *Jugendkriminalität und Jugendgewalt in europäischen Ländern*. Hannover: Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen e. V. (KFN).
- Raithel J., Mansel J. (Hrsg.). 2003, *Kriminalität und Gewalt im Jugendalter. Hell- und Dunkelfeldbefunde im Vergleich*. Juventa Verlag.
- Reinecke J., Stemmler M., Arnis M., Nihad El-Kayed N., Meinert J., Pöge A., Schepers D., Sünkel Z., Uysal B., Wallner S., Weiss M., Wittenberg J. 2013, „Entstehung und Entwicklung von Kinder- und Jugenddelinquenz: Erste Ergebnisse einer Längsschnittstudie“, *Neue Kriminalpolitik*, 25 (3), p. 207–226.
- Ribeaud D., Eisner M. 2008, *Entwicklung von Gewalterfahrungen Jugendlicher im Kanton Zürich*. Schlussbericht zuhanden der Bildungsdirektion des Kantons Zürich.
- Ruigrok N., van Atteveldt W., Gagestein S., Jacobi C. 2017, „Media and juvenile delinquency: A study into the relationship between journalists, politics, and public“, *Journalism*, 18 (7), p. 907–925. <https://doi.org/10.1177/1464884916636143>
- Sakalauskas G. 2007, „Socialinė vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio kontrolė“, in Aleknevičienė J. (sudarytoja). *Socialinės deviacijų problemos*. Vilnius: Eugrimas, p. 158–190.
- Sakalauskas G. 2009, „Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai“, *Teisės problemos*, 2 (64), p. 81–103.
- Sakalauskas G. (moksl. red.) 2011, *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
- Sakalauskas G. 2013, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė“, *Teisės problemos*, 3 (81), p. 5–55.
- Sakalauskas G. 2018, „Nepilnamečių nusikalstamumo baimę kursto išgalvoti mitai“, *Spectrum*, 2 (28), p. 46–51.
- Sakalauskas G. 2019, „Pedofilija kaip liga ir kaip paskata nusikalsti“, *Teisė*, 111, p. 23–24. <https://doi.org/10.15388/Teise.2019.111.2>
- Salmi V., Kivivuori J., Aaltonen M. 2015, „Correlates of immigrant youth crime in Finland“, *European Journal of Criminology*, 12 (6), p. 681–699. <https://doi.org/10.1177/1477370815587768>
- Švietimo valdymo informacinė sistema. 2021, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros rodikliai. Prieiga per internetą: <<https://www.svis.smm.lt/vaiko-minimalios-ir-vidutines-prieziuros-rodikliai/>>.
- UNICEF. 2000, *Young people in changing societies. Regional monitoring report*. Prieiga per internetą: <<https://www.unicef-irc.org/publications/270-young-people-in-changing-societies.html>>.
- Uscila R. 2008, „Viktimologiniai tyrimai Lietuvoje. Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais“, *Teisės problemos*, 3 (61), p. 112–125.

- Uscila R., Kiškis A. 2005, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2005 metų viktimologinis tyrimas „Lietuvos gyventojų faktinė nusikalstamų veikų patirtis“, *Teisės problemos*, 4 (50), p. 76–86.
- Van der Laan A., Rokven J., Weijters G., Beerthuisen M. G. C. J. 2021, „The Drop in Juvenile Delinquency in The Netherlands: Changes in Exposure to Risk and Protection“, *Justice Quarterly*, 38 (3), p. 433–453. <https://doi.org/10.1080/07418825.2019.1656762>
- Zaksaitė S., Sakalauskas G. 2011, „Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo ypatumai Lietuvoje bei kitose Europos šalyse“, in Sakalauskas G. (moksl. red.). *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.